10.53644/MKI.MNYN.2025.11

NYELVJÁRÁS, IRODALOM, ISKOLA – NÁLUNK ÉS A BALTIKUMBAN

PUSZTAY JÁNOS

KIVONAT: Magyarországon s általában a magyar nyelvterületen a nyelvjárásokhoz, valamint a nyelvjárást beszélőkhöz való viszony negatív. Szépirodalom nyelvjárásban – egy-két kivételtől eltekintve – inkább csak a határon túli magyarság körében, főként a csángóknál és a székelyeknél születik. A nyelvjárás a regionális közéletben, a kulturális életben és az iskolában nem játszik szerepet, vagy ha igen, inkább negatívat. Hazánkban nincs regionális, az adott térség nyelvjárását, hagyományait kutató, ápoló és képviselő kulturális intézményhálózat, lehetetlen regionális lapokban nyelvjárási rovat indítása, nem is beszélve tisztán nyelvjárásban publikáló folyóiratokról, évkönyvekről vagy nyelvjárásban elhangzó rádió- és tv-adásokról.

Pozitív példák Észtországból és Lettországból, ahol erősödik regionális, lokális öntudat, erősödik a helyi nyelvhasználat, a nyelvjárás jelen van a sajtóban, az iskolai oktatásban, s működnek a helyi nyelvet/nyelvváltozatot, valamint a hozzájuk kapcsolódó kultúrát kutató, fejlesztő és népszerűsítő regionális kutatóintézetek és kulturális intézmények.

Tanulva az itt említett és más országokból, pl. Olaszországból, Németországból is említhető példákból, Magyarországon is nagyobb megbecsültséget kell teremteni a regionalitásnak – a helyi nyelv és kultúra megbecsülésével.

KULCSSZAVAK: nyelvjárás, stigma, észt és lett példák

Bevezetőül

Már Dante kijelentette *De vulgari eloquentia* című írásában, hogy az irodalmi nyelv alapja a népi beszéd. Az itáliai városállamok nyelvén jött létre a mindenkori és helyi irodalom.

Friuli nyelvjárásban a XIV. századból maradtak fenn az első szövegek. Friuli irodalomról a középkor végétől beszélhetünk, amely részben verses formájú. Bár egységes irodalmi nyelv nem alakult ki, az igény azonban a nemzeti ébredés korában, a XIX. század végén, felmerült (Kiss 1999a: 1217). Pier Paolo Pasolini megalapította az Academiuta di lenga furlanát, hogy új és modern friuli nyelvű költészetet hozzanak létre.

A spanyolországi Galíciában honos gallego nyelven már a XIII–XIV. században kialakult a lírai költészet, amelyet azonban később kiszorított a spanyol nyelvű. A gallego új felvirágoztatására a XVIII. században történt kísérlet. Az új galíciai irodalmi nyelvet a népnyelvből teremtették meg a XIX. század írói. Az egységes gallego irodalmi norma kialakításakor figyelembe vették a középkori irodalmi nyelvet. 1905-ben megalapították a Real Academia Gallega-t, a Királyi Gallego Akadémiát, amelynek feladata a gallego nyelv gondozása (Kiss 1999b: 437).

Szűkebb pátriámból is említhetek példát. Nyugat-Magyarországon az ott élő horvát kisebbség a gradiscsei nyelvjárást beszéli, akárcsak a szomszédos Burgenlandban. A nyelvjárás Horvátországban ismeretlen. A burgenlandi horvátok közt íróember is akad, akiknek népszínműveit a helyi amatőr társulatok a határ mindkét oldalán nagy sikerrel adják elő.

A nyelvjárásokhoz való viszony Magyarországon

Magyarországon s általában a magyar nyelvterületen a nyelvjárásokhoz, valamint a nyelvjárást beszélőkhöz való viszony negatív. Ennek több oka van, s erről sokan és sokszor beszéltünk már.

Szépirodalom nyelvjárásban – egy-két kivételtől eltekintve – inkább csak a határon túli magyarság körében, főként a csángóknál és a székelyeknél születik,

lásd a csángó Lakatos Demetert (1911–1974) (Lakatos 1986; 2003), akinek költészete a nyelvújítás előtti időszak archaikus nyelvezetét idézi északi-csángó nyelvjárásban; a Klézsén élő Duma(-István) András (szül. 1955), a Bákó megyei lujzikalagori nyelvjárásban verselő Diósi (Gábor) Feliciát (szül. 1976) (Diósi 2005; 2008) vagy az időközben Magyarországra áttelepült Demse Mártont (szül. 1943) (aki azonban – a számomra elérhető munkái alapján úgy látom – irodalmi nyelven alkot (Demse 2005; 2007; 2012a; 2012b; 2015), ahogy Janku Laura is. Székely nyelvjárásban alkot Sántha Attila (szül. 1968) (Sántha 1999; 2004a; 2004b; 2019).

Idehaza Gárdonyi Géza Göre Gábor-történeteit lehet említeni a múlt század első feléből, a legújabbak közül a leginkább csak nyelvi-irodalmi kiránduláskén felfoghatóan Vas megyei nyelvjárásban író Fábián Lászlót (2020) és Pusztay Jánost (2020).

Az anyaországi szépirodalomban csupán nyelvjárási kifejezések, inkább egyes szavak a *couleur locale* megjelenítése céljából jelennek meg, például Móricz Zsigmondnál, Tömörkény Istvánnál; legújabban Finta Évának a *Magyar Napló* 2022. októberi számában közölt *Csak gyünnek* című verse tartalmaz nyelvjárási alakokat *(hun, mer', gyünnek, iccaka, feszt, má', olyik, fődbe, vótak, űk).*

A magyar nyelvjárások napjának 2020. évi meghirdetésével egy időben a Magyarságkutató Intézet és az Anyanyelvápolók Szövetsége pályázatot hirdetett nyelvjárásban írt szépirodalmi szövegek alkotására, amelyre számos pályamunka érkezett. Sajnos, további pályázatok kiírására nem került sor, mint ahogy a díjnyertes pályázatok közzétételére sem. A konferencia óta az élet, szerencsére, felülírta a megjegyzést: az Életünk irodalmi folyóirat 2023. évi első száma közölt néhány pályamunkát. Reményeink szerint folytatódni fog a folyóirattal ez az együttműködés.

A nyelvjárás a regionális közéletben, a kulturális életben és az iskolában nem játszik szerepet, vagy ha igen, inkább negatívat.

Számos külföldi gyakorlattal ellentétben hazánkban nincs regionális, az adott térség nyelvjárását, hagyományait kutató, ápoló és képviselő kulturális intézményhálózat, lehetetlen regionális lapokban nyelvjárási rovat indítása, nem is beszélve tisztán nyelvjárásban publikáló folyóiratokról, évkönyvekről vagy nyelvjárásban elhangzó rádió- és tv-adásokról.

Nyelv vagy nyelvjárás?

Nem egyszerű kérdés nyelv és nyelvjárás megkülönböztetése, mivel gyakran nem nyelvészeti kérdés, hanem politikai, kulturális-vallási vagy identitásbeli megfontolások is befolyásolnak egy-egy döntést.

Az alábbiakban bemutatandó észtországi és lettországi esetben a nyelv és nyelvjárás megkülönböztetése legkevésbé sem nyelvi tényeken, sokkal inkább az identitás bevallásán alapul.

Egyes vélemények szerint a szépirodalom megléte vagy hiánya lehet meghatározó szempont. Ha az adott nyelvváltozatban létezik szépirodalom, akkor az nyelvnek tekinthető. Ilyen értelemben a fentebb már említett magyar nyelvjárások akár önálló nyelvként is értelmezhetők lennének, mint ahogy az alábbiakban bemutatandó esettanulmányok tárgyát képező nyelvváltozatok is.

Pozitív példák

Két országból hozok pozitív példákat, Észtországból és Lettországból. Mindkét országban csekély – Észtországban egy-, Lettországban másfél millió – a névadó nemzetrész lélekszáma. A nyelvi térkép mindkét országban jelentős nyelvjárási megoszlást mutat. S bár mindkét országban megfigyelhető a köznyelvre való áttérés, helyenként a nyelvjárásokkal szemben megnyilvánuló negatív attitűd, mégis, elég erősnek látszik a nyelvjárásokat megőrizni, művelni szándékozók tábora, amelyet kiépített kulturális intézményhálózat is támogat.

Észtországban nyelvi, nyelvpolitikai vita folyik arról, hogy a Délkelet-Észtországban beszélt võru és szetu idióma az észt nyelv nyelvjárásának/nyelvjárásainak vagy önálló nyelv(ek)nek tekinthető-e, illetve hogy e két nyelvváltozat tulajdonképpen egy nyelv, mivel kevésbé a nyelvi eltérések, mint inkább a vallási-kulturális háttér különbözteti meg a võruiakat és a szetukat – lévén az előbbiek protestánsok, utóbbiak pravoszlávok. Ez a kérdés a Dél-Észtországban beszélt mulgi nyelvváltozattal kapcsolatban nem merül fel, az érintettek nyelvüket észt nyelvjárásnak tartják (Eichenbaum–Koreinik 2008).

Ami közös e három nyelvi-kulturális közösségben, hogy mindhárom esetben működik egy állami intézmény, a võruk és a szetuk esetében kutatóintézet, a mulgik esetében kulturális intézet, amely gondoskodik az adott nyelv(változat) képviseletéről, fejlesztéséről, népszerűsítéséről, könyv- és sajtótermékek (újságok, folyóiratok, CD-k, DVD-k) megjelentetéséről, a hagyományok ápolásáról, a võruk és a szetuk esetében tudományos munkák kiadásáról is az adott nyelven.

Lettországban a latgál nyelvet (latgálul: *latgalīšu volūda*) mintegy 200 ezren beszélik. Nem hivatalos nyelv, de küzdenek a hivatalos nyelvi státuszért, miközben maga a nyelv nem mutat lényeges különbséget a lett irodalmi nyelvvel szemben. A jogalkotó a latgál nyelvet a lett nyelv egyik – nyelvjárási – változatának tekinti. Ugyanakkor a latgál nyelv megjelenik az oktatásban és a kulturális életben.

Esettanulmányok

Mulgimaa (Mulgiföld)

Mulgimaa Dél-Észtország kis területű, csekély lélekszámú, néprajzi szempontból érdekes tájegysége. A Mulgi Kulturális Intézet különböző programok, kiadványok gondozásával segíti a nyelvjárás, a népi kultúra megmaradását és népszerűsítését.

Ugyanakkor a Kristi Ilvestől, a Mulgi Kulturális Intézet munkatársától 2022. október 10-én e-mailben kapott információ szerint a nyelvjárást beszélőkre nem néznek jó szemmel, a szovjet időszakban pedig egyenesen csúfolták és büntették őket. Ezért a középkorú nemzedékből sokan nem mernek és nem is akarnak nyelvjárásban beszélni, bár gyermekkorukban nyelvjárási környezetben nőttek fel. Võrumaa-ban, Setumaa-ban és Kihnu szigetén a nyelvjárást nagyobb becsben tartják, mint Mulgimaa-ban, ott a fiatalok közül is sokan beszélik. Mulgimaa-ban a fiatalok nem beszélik a nyelvjárást, azonban az intézet megpróbálja legalább megismertetni velük ezt a nyelvváltozatot. Az idősebbeknek is lehetőséget adnak arra, hogy időről időre nyelvjárási környezetben tartózkodjanak és olvassanak nyelvükön kiadott irodalmat.

2022 szeptemberében jelent meg Ilves Kristi áttekintése, amelyből kiderül, hogy – a szerző fentebb idézett véleménye ellenére – erősödik a mulgi meggyőződés. Az ellentmondás valószínűleg úgy oldható fel, hogy a mulgi

meggyőződés nem jár együtt a mulgi nyelvjárás használatával. Sok kiadvány kétnyelvű (azaz mulgi nyelvjárásban és észt irodalmi nyelven) vagy vegyes nyelvű. Kevés a publikációs lehetőség. Legfőbb támogatójuk az Eesti Rahvakultuuri Keskus (Észt Népi Kulturális Központ) mulgimaa-i részlege.

Sajtó

Évente jelenik meg a *Mulkide almanak* (‘Mulki almanach’), egy félig mulgi nyelvű kiadvány, amelyet a Mulke Selts (‘Mulgi Társaság’) jelentet meg.

Évente 11 alkalommal jelenik meg 4-4 oldalon az *Üitsainus Mulgimaa* (‘Egyetlen Mulgiföld’) című újság.

Adnak ki mulgi nyelvjárásban gyermekújságot is (*Täheke* ‘Csillagocska’).

Antológiák, ábécéskönyvek, olvasókönyvek

Jelennek meg antológiák, ábécéskönyvek, olvasókönyvek. 2003-ban jelent meg a *Mulgi keelen ja meelen* (‘Mulgi nyelven és szellemben’) című könyv, összeállítói Silvi Väljal és Lembit Eelmäe, szerkesztője Eduard Vääri. Ebben egyházközségenként felosztva nyelvjárási szemelvények, szójegyzék, szómagyarázatok, közmondások, találós kérdések, népi kalendárium olvasható.

2016-ban a Mulgi Kulturális Intézet Mulgi ábécéskönyvet (*Mulgi aabits. Mütäs Mati luu* ‘Mulgi olvasókönyv. Vakond Matyi történetei’) adott ki. Szerzői Ilves Kristi és Laande Alli. A könyv történeteket, verseket, találós kérdéseket, közmondásokat, népi kalendáriumot és szójegyzéket tartalmaz.

Iskolások írták a 2010-ben kiadott *Mulgimurdelist lugemist lastele* (‘Mulgi nyelvű olvasókönyv gyermekeknek’) című könyvet.

2012-ben egy mulgi nyelvű versantológia jelent meg *Suud anna mullal ma* (‘Csókolom a hantot’) címmel, benne 30 – ismert és pályakezdő – szerző verseivel.

Kristi Ilves itt felhasznált áttekintésében mintegy tucatnyi mulgi nyelven író prózaista és költő szerepel, valamint információ arról, hogy 2007-ben megszületett az első mulgi nyelvű népszínmű is (Jaak Kõdar: *Kolm risti* [‘Három kereszt’]).

Kristi Ilves, Alli Laande, Tiina Lillepuu és Riina Grencštein szerkesztésében jelent meg a három kiadást is megélt *Mulgi laste laulu- ja mänguvihk* (‘Mulgi

gyermekdal- és játékfüzet') című mulgi nyelvű daloskönyv, amely első volt a maga nemében. Ebben népdalok, újabb dalok, dalos játékok olvashatók.

Taive Särg szerkesztette a *Karksi vanad rahvalaulud viisidega 1.* ('Régi karksi népdalok kottával') című 415 oldalas kiadványt.

Tankönyvek

A nyelvjárás megismertetését, népszerűsítését több kiadvány is szolgálja. Alli Laande *Kärt ja Märt Mulgimaa reisu pääl* ('K. és M. utazásai Mulgimaaban') című nyelvtankönyve felnőtteknek és felsőbb osztályos tanulóknak szól, amely nyelvtani gyakorlatokat, társalgást, szabályokat és szómagyarázatokat tartalmaz. Megjelentek munkafüzetek is, Kristi Ilves *Sõõr ümmer Mulgimaa* ('Körbe-körbe Mulgimaa-ban') című kiadványa óvodások és elemi iskolások számára, Alli Laande *Mulgi Märdi tüüvihk kooli edimesele astmele* ('Mulgi Märt munkafüzete az első osztályosoknak') és *Mulgi Märdi tüüvihk kooli vanempale astmele* ('Mulgi Märt munkafüzete felsőbb osztályosoknak'). Ezek a Mulgi Kultuuri Instituut kiadványai.

Egyes önkormányzatok is támogatják a területükön beszélt nyelvváltozat ismertté tételét. A Karksi önkormányzat kiadásában jelent meg 2013-ban Salme Tanning *Karksi murraku õpik* ('Karksi nyelvjárási tankönyv') című, felnőtteknek, felső tagozatos iskolásoknak szánt, nyelvtant, szabályokat, szójegyzéket tartalmazó munkája.

Népélet, hagyományok bemutatása

Ugyancsak a Karksi önkormányzat kiadásában látott napvilágot egy egész sorozat karksi nyelvváltozatú DVD *Karksi Mokalaat* sorozatcímen (Mokalaat a Karksiban működő hagyományőrző klub neve) a mindennapok életéről.

A Tarvastu Muuseumi Sõprade Selts (Tarvastu Múzeum Baráti Társasága) adta ki 2022-ben a Sirje Kasendi és Arvi Sepp szerkesztette *Tarvastu kihelkonna vana pühäkotusse. Luumiseluu ja perimuse* ('Tarvastu egyházközség régi [pogány] áldozóhelyei. Teremtésmondák és hagyományok') című munkát.

Informatika a nyelvjárás szolgálatában

A nyelv és kultúra ismertetésére, népszerűsítésére felhasználják a modern technikát is, jelennek meg CD-k és DVD-k, s több honlap is működik.

Egyéb programok

Szerveznek mulgi nyelvű versíróversenyeket is. Ezeket általában ki is adják. Így indult el költői pályáján például Maie Perve, aki 2012-ben volt a Hendrik Adamson nyelvjárási versíróverseny győztese.

Adtak ki társasjátékot is mulgi nyelven: *Sõõr ümmer Mulgimaa* ('Utazás Mulgimaa-ban'), amelyet észt, orosz, finn, lett, angol nyelvű magyarázatokkal láttak el.

Összegzésül

A csekély lélekszámú közösség közigazgatási és kulturális intézményei nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy megőrizzék és ismertté tegyék tájegységük nyelvét, kultúráját. Hogy ezt eredménnyel teszik, bizonyítja az is, hogy Abja (Abja-Paluoja) község 2021-ben finnugor kulturális főváros volt. Érdemes és tanulságos megfigyelni, hogy az egyes községi önkormányzatok is áldoznak pénzt arra, hogy nyelvjárásuk megmaradjon, kultúrájuk ismertté váljon. Követésre méltó az a gyakorlat, hogy a rendezvényeken a résztvevők – szereplők és közönség – népviseletben jelennek meg.

A latgál helyzet

Latgale a négy lettországi kultúrtáj (Kurzeme, Vidzeme, Zemgale és Latgale) egyike, Délkelet-Lettországban terül el.

A lett Legfelsőbb Bíróság határozata 2009-ben kimondta, hogy a latgál nyelv nem használható a közigazgatásban, mert a Lett Köztársaság hivatalos nyelve a lett irodalmi nyelv. Az indoklásban kifejtik, hogy a latgál a lett nyelv egyik változata, s megkülönböztetendő a lett irodalmi nyelvtől.

A latgál a lett irodalmi nyelvtől elsősorban a szókincsben különbözik, de ez a különbség lehet pusztán hangalaki is, pl. lett *māte* 'anya' – latgál *muote*. A szókincsbeli eltérések nagyrészt azzal magyarázhatók, hogy a latgálban sok a litván jövevényszó, pl. lett *lasīt* 'olvasni' – latgál *skaiteit* < litván *skaityti* (ld. Wikipédia: latgal nyelv).

Az alábbi, a latgál nyelv és kultúra helyzetét bemutató áttekintés forrása: Visser – Fardau Schukking – Robinson-Jones – Thomas (eds.) 2022.

A XX. század elején kialakult a standardizált latgál írott nyelv. Az 1917-es Latgál Kongresszuson a küldöttek kimondták, hogy Latgale lakói a lett nemzet részét képezik. Viszont kulturális autonómiát követeltek, valamint azt, hogy a latgál nyelvet a maga sajátos, lengyel alapú helyesírásával hivatalos alkalmakkor is használhassák (uo. 5).

Az első lett függetlenség első másfél évtizedében a latgál nyelv magas szintű hivatalos támogatásban részesült. Elismerték, hogy a közigazgatás regionális nyelve, bár működtek latgálellenes, centralizáló erők is. 1923-tól tanították a latgál nyelvet az első osztálytól kezdve, lassú átmenettel a később használandó lett irodalmi nyelvre. Mintegy 40 periodikában használták a latgál nyelvet, mintegy 10 tankönyv is megjelent évente. 1934-ben azonban, az autoriter Ulmanis-rezsim alatt megkezdődött a lettesítés: lettesítették a latgál személyneveket és helyneveket, megszüntették az iskolákban a latgál nyelv oktatását, valamint a latgál nyelvű könyvkiadást (uo. 7).

A második világháború után Latgália sokat szenvedett a kommunista katolikusellenesség és a lett decentralizációellenesség miatt. Az 1956-os törvény azt sugallta a lett pedagógusoknak, hogy a latgált mint „rossz/helytelen nyelvet" bélyegezzék meg. A latgál stigmatizálása megtette a maga hatását a XXI. században (uo.).

A latgál nyelvet csak otthon, elsősorban vidéken, valamint a katolikus templomokban használták. Az 1960-as években betiltották a latgál nyelvű könyvek kiadását, ez elsősorban a katolikus egyház által kiadott katolikus kalendáriumok ellen irányult. A latgál írásbeliség külföldre szorult, az NSZK-ba, az USA-ba, Kanadába, Svédországba; latgál kutatóintézetet alapítottak Indianapolisban és Münchenben (uo.).

A lett függetlenség 1991-es helyreállítása után a latgál szenvedő alanya lett az oroszról a lettre történő átállást szorgalmazó nyelvpolitikának, amely szerint a latgál veszélyt jelent a nemzeti egységre (uo. 8).

A hivatalos támogatás hiánya ellenére az állam függetlensége lehetővé teszi, hogy lelkes latgál értelmiségiek kulturális aktivitást fejtsenek ki. A nyelvészek megkezdték az új helyesírás kidolgozását és a latgál helynevek helyreállítását. Pedagógusok latgál irodalmi, kulturális és földrajzi tananyagokat állítanak össze. A fiatalok egyre nagyobb arányban érdeklődnek a latgál nyelv iránt. Megjelentek új olvasókönyvek és tankönyvek. Pop- és rockegyüttesek latgál nyelven énekelnek, aminek nagy hatása van a fiatalokra. 2007-ben az új latgál helyesírást hivatalosan is jóváhagyta a lett állami nyelvi központ (uo.).

2012 után, amikor a lettek az orosz mint második hivatalos nyelvről szavaztak, a latgál nyelv nemcsak a regionális médiumokban tett szert komoly jelenlétre, de kapott egy szűk sávot a nemzeti tv-ben és rádióban is (uo.).

2012-ben Rēzekne-ben tartották a Latgál Világkongresszust, amely nagy szerepet játszott a kulturális és oktatási aktivitások jövőjét illetően. A latgál írásbeliséget bekapcsolták az új iskolai tantárgy, a Regionális tanulmányok keretébe. A kongresszus idején első ízben vonták fel hivatalosan a latgál lobogót, mely eseménynek szimbolikus jelentősége van (uo. 8–9).

Kutatások azt tanúsítják, hogy Latgale presztízse az elmúlt évtizedekben új szintet ért el, ami kihat a gazdasági életre is. A latgál nyelv megjelenik a nyilvánosságban. A rēzeknei, 2013-ban megnyílt koncertterem kétnyelvű – latgál és lett nyelvű – feliratának nagy szimbolikus értéke van. Latgál nyelvű étlapokkal Rigában is lehet találkozni olyan éttermekben, amelyek tulajdonosai latgál gyökerűek. A lett államelnök, Levits kezdeményezésére 2021 áprilisában elfogadták azt a törvényt, amely megerősíti a lettet mint államnyelvet, a latgált pedig mint regionális nyelvi identitást (uo. 9).

Sokan használják a latgált diglosszia keretében – a latgált elsősorban a vidéki életben, a lettet pedig hivatalos alkalmakkor. Sokan olvasnak latgálul olyanok, akik nem beszélik a latgált vagy annak valamely nyelvjárását (uo. 9).

A latgált elsősorban az idősebb nemzedék beszéli, a nemzedékek közti nyelvátadás létezik, de nincs rá garancia. Azonban a fiatalok között is vannak magas

fokon elkötelezett nyelvhasználók, akik kulturálisan aktívak, és használják a nyelvet a gazdasági életben, az irodalomban és a kultúrában (uo. 11).

Az 1999. évi, a hivatalos nyelvről elfogadott törvény kimondja, hogy a lett az egyetlen hivatalos nyelv Lettországban, de támogatják a hivatalosan elismert kisebbségek kulturális fejlődését. A lett mellett a másik hivatalosan elismert nyelv a lív; a törvény támogatja mint autochton nyelvet. 2018-ban létrehozták a Lív Intézetet (uo. 12).

A latgál a nyelvtörvény szerint a lett nyelv „szubszekciója", vagyis – ahogy a törvény fogalmaz – „a latgál írott nyelv a lett nyelv egy történelmi variánsa" (uo. 12–13).

Nem hivatalosan a latgál nyelv státusza az elmúlt években jelentősen megerősödött (uo. 13).

A 2021–27 közti időszakra tervezett hivatalos nyelvpolitika példátlan ajánlásokat tartalmaz a latgál és a lív nyelv vonatkozásában. Eszerint a lett állam támogatja Lettország regionális változatosságának, a latgál irodalmi nyelv és a lív nyelv fenntartását, kutatását és fejlesztését (uo. 14).

Azonban nincs latgál kutatóintézet: a Rēzeknében működő Technológiai Akadémia keretében folyik latgál – elsősorban szociolingvisztikai – kutatás (uo. 14).

A latgál nyelv oktatása: a 2012-es Latgál Világkongresszus után sok önkormányzat kezdte támogatni a „Regionális tanulmányok" tantárgyat, amely magában foglalja a latgál nyelv tanítását is (uo. 14–15).

2018–19-től megkezdték a latgál nyelvtanítás tananyagainak kidolgozását. A latgál nyelv a középiskolákban szabadon választható tantárgy lett.

Az első iskolák 2020/21-ben kezdték el a program megvalósítását (uo. 15). Ám probléma (akárcsak Oroszországban a finnugor népek esetében), hogy a szülőknek és a tanulóknak választaniuk kell, mit tanuljanak: latgált, nemzetközi nyelveket vagy más tantárgyakat, pl. matematikát. Latgál osztályok kialakítása az iskolák kezdeményezésére történhet, s ezt a helyi önkormányzatoknak kell finanszírozniuk (op. cit. 16.).

Az elmúlt évtizedekben megnőtt a latgál jelenléte a tömegtájékoztatásban. Fontos kiadvány a kéthavonta megjelenő folyóirat, a 2012 óta megjelenő *A12 – ceļš uz Latgali* ('A – 12 út Latgáliába').

Az egyetlen, kifejezetten latgalebeli rádióadó a *Latgolys Radeja* (‘Latgál rádió’), amely közrádiónak indult, de átvette a katolikus egyház, s azóta vegyes, egyházi, zenei és hírműsorokat sugároz. Működnek helyi rádióállomások is, alkalmi latgál műsorokkal. A latgál regionális televíziónak rendszeresen vannak latgál nyelvű műsorai. A lett állami rádióban és televízióban rendszeresen vannak hetente néhány órában latgál műsorok. 2012 óta a *Nemzeti lett rádió 1* hetente 30 percben sugározza a *Kolnasāta* (‘Dombos haza’) című, változatos tematikájú adást. A 2013 óta futó *Cytaidi latviskais* (‘A másik lett nyelv’) műsor dokumentumsorozat sztenderd lett nyelvű feliratozással (uo. 22–23).

Vannak NGO-k, kis helyi szervezetek és lelkes egyének kezdeményezte latgál kulturális programok. Ilyen a legrégibb, 2002-től rendszeresen megszervezett latgál vers- és dalfesztivál. Számos színjátszó csoport rendszeresen lép fel szerte Latgale-ban latgál nyelven. Az elmúlt néhány évtizedben nőtt a latgál nyelvű irodalmi művek száma, elsősorban a költészet és a kispróza műfajában. Az elmúlt évtizedben megerősödött a latgál nyelv helyzete a különböző műfajú zenei programokban, nem csupán a népzenében, hanem a pop, rap és heavy metal műfajban is (uo.).

Van néhány múzeum a régióban, amelyeket a latgál nyelvnek, irodalomnak, kultúrának szenteltek, így a Kolnasāta-múzeum Sakstagalsban, a Kenyérmúzeum Aglonában, a latgál kultúrtörténeti múzeum Rēzeknében (uo. 23).

Mindezek a példák azt mutatják, hogy a latgál kulturális aktivitások elevenek. Fontos dokumentumszerű kiadvány a latgál kultúra és nyelv történetéről és politikáról a *Laiki. Cylvāki. Volūda* (‘Idők. Emberek. Nyelv’) (2020) (uo. 24).

Összegzésül

A nyelvjárás érték – akár van hivatalos elismertsége, akár nincs. Segíti a kötődést a szülőföldhöz, erősíti a demokráciát – a stigmatizáció megszüntetésével, és az irodalmi nyelv gazdagításának egyik fontos forrása lehet.

A nyelvjárásban írt szépirodalom, a nyelvjárást és a helyi hagyományokat őrző, ápoló, fejlesztő, bemutató intézmények erősíthetik a kötődést a szűkebb pátriához, segíthetik leépíteni a nyelvjárásokkal, a nyelvjárást beszélőkkel szembeni ellenérzést, a stigmát. 2023 tavaszán, tehát már a konferencia után a vasi

nyelvjárást, valamint az ELTE Savaria Egyetemi Központ Magyar Nyelvészeti Tanszékén őrzött, az egykori Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke által gyűjtött hatalmas kéziratos és hanganyagot – javaslatomra – felvették a Vas vármegyei értéktárba.

A határon túli magyarok esetében a nyelvjárás nyelvstratégiai tényező.

Javaslat

A pozitív külföldi tapasztalatok alapján a megyékben vagy legalább a nyelvjárásilag elkülöníthető régiókban fel kellene éleszteni – pl. palóc mintára is – a néphagyományokat, különös tekintettel a nyelvhasználatra, a népviseletre, s biztosítani mindehhez az infrastruktúrát és a személyi feltételeket. Baltikumi mintára az érintett régiók/megyék vállalhatnának ebben nagyobb szerepet.

Első lépés lehet, amit pl. Vas megyében tapasztalunk, hogy a megyének van saját – igaz, egyelőre szöveg nélküli – himnusza.

Hivatkozott irodalom

Dante, Alighieri 1965: A nép nyelvén való ékesszólásról. (Mezey László ford.) In: Kardos Tibor (szerk.): *Dante Alighieri összes művei*. Magyar Helikon, Budapest. 347–400.

Demse Márton 2005: *Csángó küzdelem*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda.

Demse Márton 2007: *Somoskai* tél. Zelegor Kiadó, Kézdivásárhely.

Demse Márton 2012a: Értem ne sírj, Anyám. Rím Könyvkiadó, Budapest.

Demse Márton 2012b: *Pásztortűz*. Kaposvár.

Diósi (Gábor) Felicia 2005: *Csángó vagyok*. Hargita Kiadó.

Diósi (Gábor) Felicia 2008: *Csángó vagyok*. (Az előbbi kötet bővített kiadása.) Hargita Kiadó, (Ugyanez Budapesten 2012-ben.)

Eichenbaum, Külli – Koreinik, Kadri 2008: *Kuis eläs mulgi, saarõ ja võro kiil?* Võro Instituudi Toimõndusõq 21. Võro Instituuť, Võro.

Fábián László 2020: *Gutaházi évszakok*. Savaria University Press, Szombathely.

Gárdonyi Géza: *Göre Martsa lakodalma*. Dante Kiadó, Budapest.

Ilves, Kristi 2022: *Mulgi kiil raamatiden, aakirjandusen ja laate pääl 1991–2022*. (Mulgi nyelv, könyvek, folyóirat és hanglemezek alapján 1991–2002 között.)

Kiss Sándor 1999a: rétoromán. – In: Fodor István (szerk.): *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1215–1217.

Kiss Sándor 1999b: gallego. – In: Fodor István (szerk.): *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 436–437.

Lakatos Demeter 1987: *Csángó strófák*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 26.) Budapest.

Lakatos Demeter 2003: *Csángú országba*. (Az *Összegyűjtött versek, mesék és levelek* nyomán.) Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, Budapest.

Pusztay János 2020: *Kutyaur mëg* más *törtiénetëk*. Anyanyelvápolók Szövetsége, Budapest, 109.

Sántha Attila 1999: *Az ír úr*. Erdélyi Híradó, Kolozsvár.

Sántha Attila 2004a: *Székely szótár*. Havas Kiadó, Kézdivásárhely.

Sántha Attila 2004b: *Kemál és Amál*. Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest.

Sántha Attila 2019: *Hogyan menjünk radinába a lërhëz*. Előretolt Helyőrség Íróakadémia.

Visser, Marlous – Fardau Schukking, Anna – Robinson-Jones, Charlie – Thomas, Katharina (eds.) 2022: *The Latgalian language in education in Latvia*. 2. ed. Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.